

RETTEEN I VIBORG DOM

afsagt den 7. juni 2023

Sag BS-30376/2019-VIB

A

(advokat Christina Nissen)

mod

B

(Kammeradvokaten v/ advokat Pernille Fromholt Viggers)

Denne afgørelse er truffet af dommer Kristian Palmann Jensen.

Sagens baggrund og parternes påstande

Retten har modtaget sagen den 5. juli 2019.

Sagen drejer sig om gyldigheden af sagsøgtes, B, afgørelser af den 10. januar 2019 og 10. december 2022 vedrørende påbud om lovliggørelse og delvist afslag på dispensation vedrørende tilstandsændringer på det beskyttede voldsted Gård. Tilstandsændringerne, som der er uenighed om, vedrører en terrasse og to mindre hække. Sagen vedrører endvidere spørgsmålet, om tilstandsændringerne ikke kan kræves lovliggjort på grund af passivitet fra myndighedernes side.

Sagsøgeren, A, har nedlagt følgende påstande:

Påstand 1

B's afgørelse af 10. januar 2019 i sagsnr. 18/09400-12 om revideret påbud om lovliggørelse ved fortidsminde (fortidsmindet 1809:74) er ugyldig.

Påstand 2

Den del af B s afgørelse af 10. december 2022 i sagsnr. 22-13775-4 om afgørelse på ansøgning om lovliggørende dispensation til tilstandsændringer på det beskyttede voldsted Gård , der vedrører den på fortidsmindet 1809:74 etablerede terrasse og hæk, er ugyldig.

Påstand 3Principalt:

De af B påståede ulovlige tilstandsændringer i form af den på fortidsmindet 1809:74 etablerede terrasse og hæk er lovlige.

Subsidiært:

B er forpligtet til at meddele lovliggørende dispensation til den på fortidsmindet 1809:74 etablerede terrasse og hæk.

B har nedlagt påstand om frifindelse.

Oplysningerne i sagen

Voldstedet på Gård blev meddelt fredet den 29. oktober 1973 som fortidsminde 1809:74. Følgende fremgår af fredningsteksten:

"...

Voldstedet består af en lav firkantet banke, der måler ca. 65 x 45 m. Banken er omgivet af vandfyldte grave, der er fra ca. 12-15 m brede. I det nordøstlige hjørne er gravene delvis tilgroede. Den vestre grav snævrer lidt ind ud for bankens nordvestlige hjørne, hvorfra der går en mindre lav græsklædt opfyldning ud i graven. Over gravene i nord og syd fører ca. 10 m brede dæmninger. På banken, der har kampestenssatte kanter, ligger den i henhold til bygningsfredningsloven i klasse A fredede hovedbygning. I øvrigt benyttes banken som have og gårdsplads. Grænsen for det fredede areal går langs gravenes ydre overkanter. Den eksisterende bebyggelse samt dæmningerne over gravene berøres ikke af denne fredning.

..."

Der er fremlagt billeder af Gård og voldstedet fra 1952 og frem til 2018.

A overtog Gård i 1995. C meddelte den 7. maj 2001 A tilladelse til renovering af ejendommen i overensstemmelse med et udarbejdet projekt. A har herefter ved deres arkitekt den 30. august 2001 og den 13. november 2001 anmodet C

om accept af diverse ændringer, herunder etablering af bl.a. en terrasse på vestsiden og en gangbro over voldgraven vest for hovedbygningen.

Det fremgår af billeder fra 2002 og 2004, at der nu var etableret en terrasse med beplantning vest for hovedbygningen og en gangbro over voldgraven i forlængelse af terrassen. Det er ved billeder dokumenteret, at der i dag fortsat er den samme terrasse, og at der på henholdsvis nord- og sydsiden af terrassen er plantet en hæk, som går langs terrassen fra hovedbygningen og mod vest.

B meddelte den 16. november 2018 A varsel om påbud og partshøring vedrørende nærværende fortidsminde, og B traf den 20. december 2018 afgørelse om at påbyde A, at ændringen med etablering af terrasse med havemøbler, plantekrukker med videre og plantede træer og hæk skal bringes i orden.

B traf den 10. januar 2019 afgørelse om et revideret påbud om lovliggørelse ved fortidsminde. Påbuddet var uændret, idet der dog blev fastsat en ny frist til den 15. april 2019 til at bringe ændringerne i orden. B fastholdt sin afgørelse ved mail af den 29. marts 2019.

D fra B har i mail af den 28. januar 2019 til E oplyst, at der den 23. september 2010 var periodisk tilsyn med fortidsmindet Gård, og at det fremgår af tilsynsrapporten, at fortidsmindet blev fundet, som beskrevet, og at tilsynsresultatet var "Intet af bemærke".

Den 21. september 2022 ansøgte A om dispensation fra museumslovens § 29 e, stk. 1, jf. § 29 j, stk. 1.

B traf herefter den 10. december 2022 afgørelse om, at der ikke meddeles lovliggørende dispensation vedrørende etablering af terrasse og plantning af træer og hække. Opstilling af havemøbler og plantekrukker betragtes som forhold af underordnet betydning og nødvendiggør ikke en dispensation.

Der er under sagen udmeldt syn og skøn, og skønsmand F har afgivet skønserklæring af den 6. juli 2021.

Forklaringer

G har forklaret, at han tidligere var ejer af Gård. Den blev solgt den 1. juli 2022. Selskabet havde ejet gården siden 1995. Han var uddannet tømrer. Selskabet købte gården, efter at de havde solgt deres virksomhed i Løgstør. De ville gerne bo på et gammelt kultursted. Gården var lidt i forfald, da de købte den. De havde boet der fra sommeren 1996 til sommeren 2022.

Selskabet havde renoveret gården. Da de købte gården, var der tre rum i stuen, som de gerne ville lægge sammen. Terrassedøren var sat i et vinduesfag i det nordvestlige hjørne. C ville gerne have flyttet terrassedøren til, hvor den er nu. Den tidligere terrasse var bygget op af cementsten, og terrassen passede ikke ind efter renoveringen. Den gamle terrasse var nok lidt mindre, men det var næsten det samme areal. Der var beplantning rundt om den gamle terrasse. Den nye terrasse blev placeret imellem de to gamle stauder, som var der, da de købte ejendommen.

De startede renoveringen i 1995, og de brugte 15 medarbejdere i 3 år på at gennemføre renoveringen. Terrassen var involveret i 2. etape af renoveringen, og den blev etableret omkring år 2000. De renoverede samtidig stuehuset i vestfløjen. Deres arkitekt havde kontakten til B og C. Gården lå noget over voldstedet, og der blev derfor lavet en trappe ned til terrassen. De fik lov til at lave broen over voldgraven. Arkitekten havde løbende byggemøder med C, og C var ude at se gården ca. en gang om måneden.

H fra C havde drukket kaffe på den nye terrasse, da den var etableret. H havde også vist renoveringen frem for sine kolleger. H og arkitekten havde aldrig nævnt, at der skulle søges tilladelse. Det var naturligt, at terrassen skulle følge med terrassedøren. Han havde ikke selv undersøgt, om der skulle søges tilladelse til terrassen. De havde søgt om tilladelse til alt andet.

Hans kone var til stede under tilsynet i 2010. Han hørte ikke efterfølgende fra B. Der var ingen opfølgning. De havde fjernet træerne ved terrassen i 2020. Træerne var blevet for store, og de tog udsigten.

I har forklaret, at Gård havde været hans barndomshjem. Hans familie havde ejet gården i et par hundrede år. Han havde boet på gården fra 1947. Han var kommet på gården frem til 1981, hvor familien solgte gården. Han havde dog fortsat jagten på ejendommen efterfølgende. De havde løbende renoveret ejendommen, men det var svært at skaffe penge nok til en tilstrækkelig renovering.

I hans barndom var der en dør ud i det nordvestlige hjørne. Der var trin op til døren. Terrassen var af cement, og under terrassen var der et stort brænderum. Der var også et jerngelænder. Der var etableret beplantning for at skabe læ på hjørnet af bygningen. Familien havde ikke ændret på terrassen i ejertiden.

Foreholdt ekstraktens side 284, har han forklaret, at der fortsat blev fyret med brænde i 1981, og brændekælderen var fortsat i funktion. Der var den samme

terrasse i hele hans barndom og frem til 1981. Der havde altid været en terrasse. Han havde sidst været på Gård i onsdags. Der var to hække i dag.

J har forklaret, at han var uddannet arkæolog. Han havde været ansat som konsulent i B siden 2008. Han havde arbejdet med overtrædelse- og dispensationssager siden 2011. Han havde fulgt nærværende sag på sidelinjen. Han kendte til den oprindelige anmeldelse fra 2018, men det var en kollega, som havde behandlet sagen. Der blev siden søgt om dispensation efter lovændringen i 2022. Han havde skrevet under på den nye afgørelse, men det var en kollega, som havde lavet forarbejdet. Han havde kun været på Gård i forbindelse med syn og skøn i nærværende sag.

Kulturlaget var et udtryk for jorden under overfladen. Der kunne være spor i kulturlaget efter tidligere tider særligt ved fredede områder. Når der plantes lidt større planter, så vil rodnettet brede sig, og jordlagene vil blive beskadiget med tiden. De historiske kulturlag ville ligeledes blive beskadiget. Hvis man rev hækken op med rødderne, ville man efterlade et krater. Det var derfor bedre at beskære hækken ved jordoverfladen.

Tilsyn i 2010 blev udført af forskellige museer på deres vegne. Det var Holstebro Museum, som udførte tilsynet på Gård. Når der ikke var noget at bemærke, så foretog de sig ikke yderligere. De fik ikke en besked om, at der var grundlag for yderligere. Hvis der havde været en ændring, så ville de automatisk få besked herom.

Han hørte første gang om terrassen i 2018 ved en henvendelse fra en advokat. Han vidste ikke præcist, hvad der var sket efterfølgende. Man ville normalt kontrollere historikken efterfølgende. Enhver etablering af nye træer eller anden bevoksning vil man ikke give tilladelse til, da det ødelægger kulturlagene.

Parternes synspunkter

A har i sit påstandsdokument anført:

"...

3 ANBRINGENDER

3.1 Tilstanden er lovlig - ændringerne er af underordnet betydning

Til støtte for den nedlagte påstand 1, påstand 2 samt den principale påstand 3 gøres det overordnet gældende, at tilstanden af voldstedet i form af den etablerede terrasse samt hæk uden dispensation er lovlig, idet ændringerne er af underordnet betydning, jf. museumslovens § 29e, stk. 1, 1. pkt.

Baggrunden for ændringen af museumslovens § 29e, stk. 1, 1. pkt. fremgår af lovforslag nr. 135 af 23. februar 2022. Af bemærkningerne til § 1, nr. 1 fremgår følgende:

”Den foreslåede bestemmelse vil medføre, at der ikke vil skulle søges om dispensation efter museumslovens § 29 j, stk. 1, når der er tale om ændringer af underordnet betydning, jf. regler fastsat i medfør af den foreslåede § 29 e, stk. 6.

Det betyder, at der fortsat ikke må foretages ændringer i tilstanden af fortidsminder, medmindre ændringerne er af underordnet betydning.

Bestemmelsen er ny og har til formål at udvise større fleksibilitet i forhold til at imødekomme private beboeres behov og almene offentlige behov. Endvidere vil ændringen medføre administrative lettelser for ejere og myndigheder.

Ændringer af underordnet betydning er generelt kendetegnet ved beskedne, midlertidige og reversible forhold. Der er således tale om ændringer, der kun medfører ubetydelige fysiske indgreb på fortidsmindet, og som kun i ringe grad påvirker den visuelle oplevelse.

Vurdering af ændringer af underordnet betydning vil variere alt efter fortidsmindets type, jf. lovens bilag 1, og vil blive vurderet lempeligere på f.eks. nyere voldsteder med beboelse og forsvarsanlæg, som er i privat eller offentlig anvendelse samt broer i fortsat funktion.

Eksempler på ændringer af underordnet betydning kan bl.a. være sæsonvis at opstille et mindre antal havemøbler, trampoliner og tilsvarende genstande på terræn, hvis disse ikke vurderes at skade fortidsmindets konstruktion, kulturlag eller bevarende vækstlag. Det kan også f.eks. være udskiftning af eksisterende beplantning på terræn, hvis disse ændringer ikke vurderes at skade fortidsmindets konstruktion eller kulturlag. Tilsvarende kan bygningsdele over terræn renoveres, hvis bygningen ikke har historisk sammenhæng med fortidsmindet. På vejbroer og dæmninger kan eksisterende asfaltbelægning og anden belægning, der ikke har historisk sammenhæng med fortidsmindet, vedligeholdes og udskiftes.”

(mine understregninger)

Det gøres herefter gældende, at etablering af terrasse samt hæk på det beskyttede fortidsminde ikke kræver dispensation fra museumslovens § 29e, stk. 1, da forholdene kan betragtes som værende af underordnet betydning.

Det bemærkes, at der er tale om sæsonbetonet anvendelse, der på ingen måde kan antages at skade fortidsmindets konstruktion, kulturlag eller vækstlag.

Yderligere henvises der til bekendtgørelse nr. 1321 af 26. september 2022 om ændringer af underordnet betydning på beskyttede fortidsminder, der er udstedt med hjemmel i museumslovens § 29e, stk. 6. Bekendtgørelsen trådte i kraft den 30. september 2022 og indeholder regler om, hvilke ændringer i tilstanden af et fortidsminde, der anses for at være af underordnet betydning. Ændringer, som fremgår af bekendtgørelsen, kræver således ikke dispensation efter museumslovens § 29j, stk. 1.

Opmærksomheden henledes særligt på bekendtgørelsens § 4, stk. 1, nr. 2 og 3, der vedrører fortidsminder i haver til privat beboelse, og som er sålydende:

"§ 4. For fortidsminder, der er beliggende i haver til ejendomme, der anvendes til privat beboelse som helårsboliger, flexboliger eller fritidsboliger, er følgende ændringer desuden af underordnet betydning, jf. dog stk. 2:

(...)

2) *Sæsonvis opstilling af fritstående havemøbler, legeredskaber eller haveelementer, der ikke er gravet ned eller på anden måde fæstnet i jorden, hvis de fritstående havemøbler, legeredskaber eller haveelementer placeres på vandret terræn og kun i ringe grad påvirker den visuelle oplevelse af fortidsmindet fra et offentligt tilgængeligt areal.*

3) *Udskiftning af lovlig anlagt mindre beplantning som siv, halvgræsser, græsser, urter, dværgbuske og buske med tilsvarende mindre beplantning, hvis der maksimalt graves 20 centimeter ned fra jordoverfladen, og udskiftningen ikke beskadiger fortidsmindets konstruktion eller kulturlag."*

Det bemærkes, at fortidsmindet grænser op til haveanlægget. Bekendtgørelsen bekræfter således, at etablering af terrasse samt hæk udgør forhold af underordnet betydning i henhold til museumslovens § 29e, stk. 1, 1. pkt. Forholdene kan derfor bevares uden dispensation.

Der henvises desuden til bekendtgørelsens § 2, stk. 1, nr. 2, litra a, at der med *"ændringer, der er lovligt etableret, opsat eller anlagt"* forstås *"ændringer i tilstanden af de fortidsmindetyper, der fremgår af museumslovens bilag 1, kapitel 2, som er foretaget, før beskyttelsen er meddelt til ejer.*

Fortidsmindet på Gård er omfattet af museumslovens bilag 1, kapitel 2 og fredet den 29. oktober 1973, jf. bilag 4. Da der ifølge skønsrapporten kan dateres et terrasseanlæg samt beplantning helt tilbage til 1950'erne, er forholdene lovligt etablerede, jf. herved også museumslovens § 29e, stk. 3. Eventuelle senere ændringer af terrasseanlægget og beplantningen,

selvom disse er foretaget efter beskyttelsen er meddelt ejeren, er derfor af underordnet betydning, jf. museumslovens § 29e, stk. 1, 1. pkt.

3.2 Dispensation kan meddeles

Til støtte for den nedlagte påstand 1, påstand 2 samt den subsidiære påstand 3 gøres det overordnet gældende, at der er grundlag for meddelelse af dispensation til den etablerede terrasse samt hæk i medfør af museumslovens § 29j, stk. 1.

Voldstedet blev fredet den 29. oktober 1973, jf. bilag 4. Terrasseanlægget er ikke udvidet siden dette tidspunkt.

Der er under sagen gennemført syn og skøn, der fastslår, at terrassen er flyttet fra sin oprindelige til sin nuværende placering på et tidspunkt i perioden 1959-1986.

Ansøgningen om dispensation blev fremsat under henvisning til, at forholdet muliggør nutidig, etableret anvendelse, jf. museumslovens § 29j, stk. 3, nr. 2, der blev indsat ved lov nr. 900 af 21. juni 2022 om ændring af museumsloven mv. Om museumslovens § 29j, stk. 3, nr. 2 fremgår følgende af lovforslag nr. 135 af 23. februar 2022, bemærkningerne til § 1, nr. 3:

”Det foreslås, at der i museumslovens § 29 j indsættes et nyt stk. 3, hvorefter det ved vurderingen af, om der foreligger et særligt tilfælde efter stk. 1, hvor der kan gøres undtagelse fra § 29 e, stk. 1, bl.a. kan tillægges positiv vægt på seks angivne forhold.

De seks forhold er ikke kumulative og er i udgangspunktet ligestillede. De oplyste forhold er ikke udtømmende, idet der kan være andre forhold, der efter konkret vurdering kan tillægges positiv vægt ved vurderingen af, om der foreligger et særligt tilfælde i medfør af § 29 j, stk. 1, hvor der kan gøres undtagelse fra § 29 e, stk. 1.

(...)

For så vidt angår den foreslåede bestemmelse i § 29 j, stk. 3, nr. 2, kan det ved vurderingen af, om der foreligger et særligt tilfælde efter stk. 1, hvor der kan gøres undtagelse fra § 29 e, stk. 1, tillægges positiv vægt, at forholdet muliggør nutidig og etableret anvendelse.

En række beskyttede fortidsminder har i dag en anvendelse, der ikke er en del af fortidsmindets oprindelige funktioner. Denne anvendelse vil ofte være etableret allerede forud for fredningens

ikrafttræden typisk i form af privat beboelse eller offentlig anvendelse og/eller som udflugtssted.

Der vil ofte være tale om ønsker om ændringer, som er foranlediget af private behov, der ikke nødvendigvis er lovkraft om.

Ønsker om ændringer foranlediget af nutidig og etableret anvendelse vil således især være gældende i forbindelse med behov affødt af fortidsmindernes aktuelle og lovlige brug. Forholdet er i særdeleshed gældende for kategorierne bebyggede (middelalderlige) voldsteder og nyere tids forsvarsanlæg. Tilsvarende kan være gældende for andre typer af fortidsminder, der er i fortsat aktiv anvendelse med deres oprindelige funktioner (typisk broer og (vej-)dæmnin-ger).

Formålet med ændringen er at kunne udvise større fleksibilitet i forhold til at imødekomme privat beboelse samt almene, offentlige behov. Ændringernes omfang vil skulle være begrænset i både omfang og udtryk og vil i udgangspunktet skulle være reversible.

Det skal dog fortsat tillægges stor vægt, at den aktuelle ændring i videst mulige omfang tilgodeser hensynet til fortidsmindets bevaringsværdier. Det er derfor blandt andet vigtigt, at de fysiske indgreb i fortidsmindet minimeres og planlægges uden for fortidsmindets særligt sårbare dele.

(...)

Ændringen har dog også til hensigt på et mindre antal fortidsminder at skabe lidt videre rammer for dispensationer til forhold, der understøtter nutidigt og allerede etableret anvendelse forud for, at der ansøges om dispensation."

(mine understregninger)

Gård benyttes til privat beboelse, hvorfor der har været et naturligt behov for at indrette en terrasse og have på fortidsmindet, så ejendommen lever op til de krav til udendørsrum, som en "sædvanlig" og "almindelig" familie har. Terrassen har en stor brugsværdi for ejerne og brugerne af Gård og har altid haft det (ifølge skønsrapporten kan der dateres en terrasse helt tilbage til 1950'erne).

Terrassen på fortidsmindet er udført så skånsomt som muligt og til mindst mulig dominans for ejendommen, idet den er opført i niveau med græsset omkring og i øvrigt i stilmæssig sammenhæng med ejendommen.

Det understreges, at det fremgår af lovforslag nr. 135 af 23. februar 2022, at lovændringen har til hensigt at skabe videre rammer for dispensationer til forhold, der understøtter en nutidig og allerede etableret anvendelse.

Det skal herefter sammenfattende gøres gældende, at den etablerede terrasse samt hæk opfylder betingelserne for at opnå dispensation efter museumslovens § 29 j, stk. 1.

3.3 Myndighedspassivitet

For det tilfælde, retten mod forventning måtte finde, at tilstanden ikke er lovlig og/eller at der ikke kan meddeles dispensation, gøres det yderligere til støtte for de nedlagte påstande 1, 2 og 3 gældende, at ^B

har udvist en sådan myndighedspassivitet, at retten til at kræve fysisk lovliggørelse af tilstandsændringer på det beskyttede voldsted ^{Gård} (fortidsmindet 1809:74) er fortabt.

^B (daværende ^C) har lang tid forud for påbuddets meddelelse, været i besiddelse af billedmateriale, som viser terrassens eksistens (bilag 13).

^B er eller burde senest i 2001 være blevet bekendt med voldstedets anvendelse som terrasse samt den tilpasning af flisebelægningen, som blev foretaget i forbindelse med flytningen af havedøren, hen- set til ^B s involvering i renoveringen af ^{Gård} i 2001.

I referat fra gennemgang af den 13. september 2001 (bilag 16), ses terrassen nævnt flere steder i henholdsvis afsnittet om broen over voldgraven (side 2) og i afsnittet om det nye stenhus (side 2). Referatet er sendt til ^B, som angivet på referatets side 2. ^B har ikke i forbindelse med renoveringen påtalt forholdet eller oplyst overfor ^A, at tilstandsændringerne af terrassen kræver særskilt tilladelse.

Dertil blev der den 23. september 2010 foretaget et tilsyn af fortidsmindet 1809:74 på ^{Gård}, hvor det netop var formålet, at undersøge, hvorvidt der er sket overtrædelser af fortidsmindet. Selve genstanden for tilsynet har netop været voldstedet, og dermed må terrassen også være blevet besigtiget i forbindelse med tilsynet. I tilsynsrapporten angives dog, at der intet var at bemærke, idet fortidsmindet blev fundet som beskrevet.

^B har således været bekendt med tilstandsændringer på det beskyttede voldsted ^{Gård} (fortidsmindet 1809:74).

^A har på baggrund af ^B s passivitet haft grund til at tro, at ^B s manglende reaktion på til-

standsændringerne er udtryk for accept af ændringerne af terrassen på Gård A har i perioden fra overtagelse af Gård og indtil modtagelsen af B s afgørelse været i løbende kontakt med B, uden at det er blevet oplyst, at ændringerne af terrassen kræver særskilt tilladelse.

Allerede under reoveringen af Gård i 2001 har A været i god tro omkring terrassens lovlighed. I korrespondancen mellem B og arkitekt K nævnes fornyelsen af terrassen flere gange, både i brev af 30. august 2001 (bilag 15) og i referat fra gennemgang den 13. september 2001 (bilag 16).

Det fremgår ikke af denne korrespondance, at etableringen af den nye terrasse krævede særskilt tilladelse. Eftersom terrassen er omtalt løbende i forbindelse med reoveringsarbejdet, har A med god grund forudsat, at etablering af terrassen var omfattet af tilladelsen til reoveringen af den 7. maj 2001 (bilag 14). B har intet foretaget sig for at ændre A ' opfattelse af lovligheden af terrassens nuværende udformning.

A ' gode tro underbygges dog især af tilsynet med fortidsmindet, foretaget den 23. september 2010. Det fremgår af tilsynsførende L s mail af den 25. januar 2019, at hun havde kontakt til ejerne af Gård (bilag 19). A har kendt til tilsynet, og har ikke i forlængelse heraf modtaget en reaktion på terrassens udformning fra B

A har således været i god tro omkring lovligheden af terrassen på Gård, og har med rette indrettet sig i tillid hertil.

Hensynet bag museumslovens bestemmelser er et ønske om at sikre dansk kulturarv. Voldstedet har dog i minimum 70 år været anvendt til haveanlæg, terrasse samt øvrige ophold for beboerne af Gård. Fortsat anvendelse strider dermed ikke imod de hensyn, som museumsloven og den almene interesse i reetablering har til formål at varetage.

Hensynet til A overfor hensynet til en evt. almen interesse i reetablering, fører, særligt i lyset af den udviste myndighedspassivitet, til, at retten til at kræve reetablering er fortabt.

3.4 Reetablering

Det følger af B s afgørelse af 10. januar 2019, at A skal bringe ændringen af tilstanden i orden ved at:

- Fælde træer og hæk ved jordoverfladen på en måde, der ikke beskadiger fortidsmindet.
- Fjerne den etablerede terrasse uden at grave ned i fortidsmindet.
- Fjerne deponerede havemøbler, plantekrukker og lignende (bortfaldet efter B s afgørelse af 10. december 2022)

I den afgivne skønserklæring konkluderede skønsmanden, at der altid har været terrasse på voldstedets vestlige banke, så langt skønsmanden har kunnet undersøge sagen tilbage. Det kan endvidere konstateres ud fra skønserklæringen og fotos, at der har været beplantning på voldstedets vestlige banke i varierende grad gennem årene.

Skønsmanden har under besvarelsen af spørgsmål 3 i skønserklæringen anført, at der i perioden mellem 1959 til 1986 er fjernet en terrasse og anlagt en større terrasse. Det kan imidlertid ikke nærmere bestemmes, hvornår denne ændring er sket. Ændringen kan derfor godt være sket før fredningen i 1973.

Af museumslovens § 29q, stk. 2 fremgår udelukkende, at det kan påbydes ejerne at genoprette den hidtidige tilstand. Det er dog ikke muligt at fastslå, hvilken tilstand, der skal reetableres til, idet det ikke er muligt for skønsmanden at konstatere, hvordan terrassen var udformet på tidspunktet for fredningen.

Måtte retten herefter mod forventning finde, at tilstanden er lovlig og/eller at der ikke kan meddeles dispensation, hvorefter tilstanden skal reetableres, gøres det gældende, at krav om efterlevelse af dommen de facto skal bortfalde, idet der er tale om en praktisk umulighed.

..."

B har i sit påstandsdokument anført:

"...

5. ANBRINGENDER

5.1 B s afgørelser er lovlige og gyldige

Til støtte for påstanden om frifindelse gøres det overordnet gældende, at B s afgørelser af 10. januar 2019 og 10. december 2022 er lovlige og gyldige.

De indbragte afgørelser er ikke truffet på et mangelfuldt eller fejlagtigt grundlag, og afgørelserne er ikke behæftet med fejl eller mangler, som medfører, at afgørelserne er ugyldige.

Der er ikke under retssagen fremkommet væsentlige nye oplysninger af betydning for sagen.

B har med rette fundet, at de omhandlede forhold på voldstedet ikke udgør forhold af underordnet betydning, og der er ikke grundlag for at tilsidesætte B's vurdering af, at der ikke er tale om særlige tilfælde, som kan begrunde dispensation.

5.2 Der er tale om ulovlige forhold (tilstandsændringer)

Sagsøger gør gældende, at den etablerede terrasse mv. ikke er en tilstandsændring i museumslovens forstand. Dette bestrides.

Den ulovlige tilstandsændring består i, at der – uden forudgående dispensation – er blevet etableret en terrasse, hvor der ved hjørnerne er plantet hæk af buksbom. Det fremgår tydeligt af sagens dokumenter, herunder bilag 9 og fotos i bilag J, side 5-6, at terrassens placering, udformning, størrelse og belægning mv. er blevet ændret i forhold til den tidligere terrasse/det tidligere opholdsareal, som frem til ca. 2000 var placeret ud for "det nye hus".

Der er derved utvivlsomt tale om en tilstandsændring i museumslovens forstand, hvilket ligeledes bekræftes i skønsmandens besvarelse af skønsmålet. I skønserklæringen af 6. juli 2021 har skønsmanden, side 3, oplyst, at terrassen i dag er placeret centreret foran den del af bygningen, som er benævnt "det nye hus" (opført omkring 1870). Den nuværende placering svarer ikke til den terrasse/det opholdsareal, som eksisterede på ejendommen forud for fredningen (i perioden cirka år 1952 til cirka 1981). Der henvises endvidere til skønsmandens illustration heraf, jf. skønserklæringens side 13 (benævnt "bilag 100"), terrassens placering vist i 1954.

Det bemærkes for fuldstændighedens skyld, at B ikke har oplysninger om, at der skulle være ansøgt om dispensation til etablering af den af skønsmanden omtalte og skitserede "røde terrasse", der ifølge skønsmanden første gang kan konstateres på fotos optaget mellem 1982 og 1986, jf. svaret på spørgsmål 2. Nærværende sag handler dog ikke om "den røde terrasse", men derimod om den terrasse, som blev anlagt ca. 2001, og som i størrelse/udformning og placering adskiller sig fra både "den blå" og "den røde" terrasse, jf. svaret på spørgsmål 3 og skønsmandens bilag 100.

Det forhold, at det f.eks. fremgår af B s beskrivelse af fredningen, at det fredede areal kan *benyttes som have og gårdsplads i samme omfang som hidtil*, medfører ikke, at sagsøger derved er berettiget til at foretage fysiske ændringer af arealet.

Det er således uden betydning, om (andre) arealer ved bygningsmassen hidtil (og forud for 1973) har været anvendt som terrasse/opholdsareal, og at den nye indretning således i princippet tjener samme formål. Den nye terrasse har et omfang og en placering, som ikke kan genfindes nogetsteds i sagens akter eller i de af sagsøger fremsendte dokumenter, hvilket tilsvarende er blevet bekræftet ved det gennemførte syn og skøn.

5.3 Tilstandsændringerne er ikke forhold af underordnet betydning

Sagsøger har efter B s afgørelse af 10. december 2022 gjort gældende, at den etablerede terrasse og tilhørende hæk ikke kræver dispensation fra § 29 e, stk. 1, da der er tale om ændringer af underordnet betydning. Dette bestrides.

Ændringer af underordnet betydning er karakteriseret ved at være beskedne, midlertidige og reversible, jf. bekendtgørelse om ændringer af underordnet betydning, § 1, stk. 3. Dertil kommer, at ændringerne kun må medføre ubetydelige fysiske indgreb på fortidsmindet og kun i ringe grad må påvirke den visuelle oplevelse af fortidsmindet.

Af bekendtgørelsens § 1, stk. 4, fremgår endvidere, at "terrasser" som udgangspunkt ikke betragtes som ændringer af underordnet betydning.

Sagsøger har til støtte for synspunktet henvist til, at terrassen anvendes sæsonbetonet og henvist til bekendtgørelsens § 4, stk. 1, nr. 2, som omhandler sæsonvis opstilling af fritstående havemøbler, legered-skaber eller haveelementer, der " [...] ikke er gravet ned eller på anden måde fæstnet i jorden".

Da den etablerede terrasse og hæk er fæstnet i jorden, kan ændringerne ikke være omfattet af § 4, stk. 1, nr. 2, og ændringerne er dermed ikke af underordnet betydning.

Det bestrides desuden, at den etablerede terrasse og hæk er lovligt eksisterende ændringer omfattet af bekendtgørelsens § 4, stk. 1, nr. 3, hvorefter der er tale om en ændring af underordnet betydning ved udskiftning af lovligt anlagt mindre beplantning som siv, halvgræsser, græsser, urter m.fl., der maksimalt graves 20 centimeter ned fra jordoverfladen.

Det er en forudsætning for anvendelse af undtagelsen i § 4, stk. 1, nr. 3, at udskiftningen ikke beskadiger fortidsmindets konstruktion eller kulturlag.

B har i afgørelsen af 10. december 2023 anført, at hækkenes rodnet udvikler sig ned i fortidsmindets kulturlag.

Allerede fordi hækkenes rodnet beskadiger fortidsmindets kulturlag, er hækkene ikke omfattet af undtagelsen i § 4, stk. 1, nr. 3. Det bemærkes her-til, at undtagelsen må fortolkes indskrænkende.

Endeligt bestrides det, at terrasse og hæk skulle være lovligt eksisterende forhold, som følge af det anførte i skønserklæringen om, at der forud for fredningen i 1973 var etableret en terrasse/opholdsareal ud for "det nye hus". Den daværende terrasse var derimod placeret på et helt andet sted end terrassen, som blev etableret i cirka 2001, og som retssagen omhandler, jf. hertil skønsmændens bilag 100 og det tidligere anførte i processkrift A, s. 2.

5.4 Der er tale om en ulovlig tilstandsændring, der ikke kan dispenseres til

B kan i *særlige tilfælde* give dispensation fra forbudet i lovens § 29 e, stk. 1, mod at foretage ændringer i tilstanden af fortidsmindet, jf. § 29 j, stk. 1. B's praksis for dispensation til tilstandsændringer administreres restriktivt.

B har ved afgørelsen af 10. december 2022 (bilag 27) på baggrund af sagens oplysninger med rette fundet, at der ikke er tale om et sådant særligt tilfælde, der kan begrunde dispensation.

B har særligt lagt vægt på, at ændringerne medfører fysiske såvel som visuelle indgreb i fortidsmindets beskyttelsesværdier, og at en lovlig-gørende dispensation derfor ikke er forenelig med museums-lovens beskyttelsesbestemmelser, samt at ændringerne i høj grad vil medføre en forringelse af både den historiske og den oplevelsesmæssige værdi af fortidsmindet.

Der er ikke grundlag for at tilsidesætte B's skønsmæssige vurdering.

Til det anførte om lovændringen i 2022 bemærkes, at formålet med lovændringen har været at skabe et mere gennemsigtigt administrationsgrundlag, men det har ikke været hensigten fuldstændig at ændre den hidtidige praksis for B's vurdering.

Lovændringen medførte bl.a., at der på et mindre antal fortidsminder skabtes videre rammer for forhold, der understøtter nutidig og allerede etableret anvendelse, f.eks. i form af adgang for personer med fysisk funktionsnedsættelse. Lovændringen kan derimod ikke udstrækkes til også at omfatte terrasser og hækplanter i et tilfælde som det foreliggende, hvor ændringerne medfører væsentlige fysiske såvel som visuelle indgreb i fortidsmindets beskyttelsesværdier.

Det forhold, at terrassen har brugsværdi for ejerne, og at den ifølge sagsøger svarer til de krav, som en almindelig familie har til et udendørsrum, kan heller ikke begrunde en dispensation.

Det bestrides, at terrassen ikke er blevet "udvidet" siden fredningen i 1973. Skønsmanden oplyser der-imod, at "*[...] En større terrasse kan konstateres første gang på fotos optaget mellem 1982 og 1986. Denne terrasse består, ifølge mine undersøgelser, indtil 2001, hvor nuværende terrasse anlægges.*" Herefter konkluderer skønsmanden, at det ikke med sikkerhed kan oplyses, hvornår den større terrasse blev anlagt i perioden mellem 1959 og 1986. Beplantningen ved terrassen er tilsvarende blevet væsentligt ændret siden fredningen i 1973, jf. skønsmandens bilag 100.

5.5 Tilstandsændringerne er ikke tidligere tilladt

Sagsøger anfører, at der i 2001 er ansøgt om tilladelse til at flytte en hidtil eksisterende havedør ud til den eksisterende terrasse, og at terrassebelægningen på samme tidspunkt blev "*tilpasset/restaureret*". Sagsøgeren anfører, at den gennemgribende renovering af ejendommen skete efter nær dialog med daværende ^C, og at der i 2001 (bilag 14) er givet principiel tilladelse til renoveringsarbejderne.

^B bestrider, at der i forbindelse med bygningsrestaureringen – hverken direkte eller indirekte – er givet tilladelse til den etablerede terrasse mv. I bilag 14, der er fra den 7. maj 2001, fremgår det, at de ansøgte byggearbejder i hovedtræk omfatter "*etablering af en ny hovedtrappe, ny hovedindgang, flytning af havedør og etablering af en stor stue i stueetagen. Endvidere ønskes en nyere spindeltrappe i stuehuset nedtaget.*" En ny placering af opholdsareal/terrasse omtales ikke, og senere omtale af terrasse, jf. bilag 15 og bilag 16, kan ikke anses for dispensation fra fortidsmindebeskyttelsen i natur-beskyttelsesloven, nu museumsloven.

De fremlagte dokumenter vedrører som anført en ansøgning om et større ombygningsprojekt af den bebyggede del af fortidsmindet og således ikke sagsbehandling vedrørende tilstandsændringer andre steder.

5.6 Retten til at kræve forholdene lovliggjort er ikke tabt

Sagsøger anfører, at **B** (eller dennes forgængere/repræsentanter) tidligere har besigtiget ejendommen, uden at dette har ført til påtale af den nye terrasse. Der henvises til et tilsynsbesøg i 2010 fra museumsinspektør **L** (bilag 18-19).

Der er imidlertid ikke grundlag for at antage, at tilsynsbesøget i 2010 (bilag 18-19) omfattede den omhandlede terrasse (eller området omkring dette areal), idet der ikke er optaget fotos af denne del af fortidsmindet. Hertil kommer, at oplysningen om et tilsynsbesøg i 2010, herunder bemærkningen om, at museumsinspektør **L** intet havde at bemærke, slet ikke er egnet til at give sagsøgeren grund til at tro, at de ulovlige forhold var kendt og accepteret af **B**. De fremlagte bilag 18 og 19 er dateret i januar 2019.

Det må derfor lægges til grund, at **B** først har fået viden om de ulovlige tilstands-ændringer i 2018, jf. Fejl! Henvisningskilde ikke fundet., og at **B** straks herefter iværksatte håndhævelse af forholdene. Endvidere må det lægges til grund, at sagsøgeren ikke på baggrund af hændelsesforløbet i forbindelse med bygningsrestaureringen eller efterfølgende tilsyn har haft grund til at tro, at etablering af terrasse, beplantning mv. har været eller vil blive accepteret af **B**. Der er således ingen oplysninger i sagen om, at sagsøger er blevet bibragt en forventning om bevarelse af de etablerede forhold, som sagsøger (berettiget) har kunnet indrette sig i tillid til.

B har som følge heraf ikke fortabt retten til at påbyde forholdene bragt i orden. At der har været dialog og samarbejde vedrørende de omfattende bygningsmæssige ændringer kan ikke føre til et andet resultat.

B bestrider endvidere, at sagsøgeren har været i god tro om de ulovlige tilstands-ændringer. Uanset om der på et areal tidligere har været flisebelægning/terrasse og beplantning i et eller andet omfang, medfører dette som anført ikke, at sagsøger har været berettiget til at foretage ændringer som gjort.

Der henvises i det hele til afsnittet ovenfor, og det bemærkes supplerende, at det er uden betydning, at sagsøger har erhvervet ejendommen i 1995. De ulovlige ændringer er foretaget på et langt senere tidspunkt.

...”

Parterne har under hovedforhandlingen nærmere redegjort for deres opfattelse af sagen.

Retten's begrundelse og resultat

Det fremgår af fredningen af Gård , fortidsminde 1809:74, at denne omfatter hele voldstedet på ca. 65 x 45 meter, som er afgrænset af vandfyldte grave.

Det fremgår af de fremlagte billeder fra 1952 og 1954, I s forklaring og skønsmandens besvarelse af spørgsmål 1 og 3, at der i hvert fald siden 1952 har været et opholdsareal/terrasse på voldstedets vestlige banke. Terrassen var på det tidspunkt placeret umiddelbart nord for den nu etablerede terrasse.

I har forklaret, at Gård var hans barndomshjem, og at han havde boet på gården siden 1947. Han var kommet på gården indtil 1981. Der havde været den samme terrasse ud for det nordvestlige hjørne i hele perioden. Under terrassen var der et brænderum, og der blev fortsat fyret med brænde i 1981. Under henvisning hertil og efter beskrivelsen af fakta i skønsmandens besvarelse af spørgsmål 2 lægger retten til grund, at der ved fredningen af voldstedet i oktober 1973 ikke var sket ændringer af terrassen.

G har forklaret, at den nuværende terrasse er etableret omkring år 2000, og at det skete i forbindelse med 2. etape af renoveringen af Gård . Parterne er enige om, at der som en del af renoveringen blev givet tilladelse til, at der blev etableret en gangbro over voldgraven i forlængelse af terrassen. Det fremgår af billederne i sagen, at gangbroen er fæstnet på voldstedet umiddelbart ovenpå stensætningen, som afgrænser voldstedet ned mod voldgraven, og at gangbroen er gravet lidt ned i forhold til voldstedets terræn.

Museumslovens § 29 e

Det fremgår af museumslovens § 29 e, stk. 1, at der ikke må foretages ændringer i tilstanden af fortidsminder, medmindre ændringen er af underordnet betydning. Det fremgår af forarbejderne ved ændringen af museumsloven i 2022, at ændringer, som kræver jordarbejder og dermed et fysisk indgreb i fortidsmindet, ikke betragtes ikke som ændringer af underordnet betydning, og at dette bl.a. omfatter terrasser.

Det fremgår af bilag 100 til skønserklæringen, at den etablerede terrasse har en ny placering, og at den er væsentlig større end den terrasse, som var etableret på fredningstidspunktet. J har forklaret, at når der plantes lidt større planter, så vil planternes rodnet med tiden brede sig og beskadige jordlaget/kulturlaget.

Retten finder herefter, at ændringerne i form af den nu etablerede terrasse og plantningen af de to hække ved terrassen ikke er ændringer af underordnet ka-

rakter, hvorfor ændringerne er foretaget i strid med museumslovens § 29 e, stk. 1.

Museumslovens § 29 j

Efter det oven for anførte vedrørende de plantede hække, herunder særligt hækkenes påvirkning af jordlaget/kulturlaget over tid, er der ikke grundlag for at pålægge ^B at meddele dispensation hertil, jf. museumslovens § 29 j, stk. 1 og 3.

Skønsmanden har ved besvarelsen af spørgsmål 5 udtalt, at stensætningen ud mod voldgraven ikke er berørt ved anlæggelsen af terrassen, og at terrassen ligger helt i niveau med det oprindelige terræn. Der er jf. ovenfor etableret en gangbro, som har en naturlig sammenhæng med terrassen, og det fremgår af billederne af gangbroen, at den er gravet lidt ned i forhold til voldstedets terræn. Det fredede område omfatter 65 x 45 meter, hvoraf ca. halvdelen henligger som græsareal i lighed med det areal, hvor der nu er etableret terrasse.

Retten finder efter en samlet vurdering af det ovenfor anførte, at terrassen i tilknytning til gangbroen indebærer en forbedring af fortidsmindet, herunder fordi terrassen repræsenterer en ikke uvæsentlig værdi for ejeren af ^{Gård}. Der har i hvert fald siden 1952 været etableret en terrasse på voldstedets vestlige banke, og retten finder efter det oplyste, at den anlagte terrasse kun i meget begrænset omfang, hvis overhovedet, påvirker fortidsmindet.

Under henvisning hertil er betingelserne for at meddele dispensation vedrørende terrassen opfyldt, jf. museumslovens § 29 j, stk. 1 og 3.

Myndighedspassivitet

^A har ikke løftet bevisbyrden for, at ^B før 2018 var bekendt med, at der var etableret hække og terrasse. Det kan ikke føre til et andet resultat, at der den 23. september 2010 var tilsyn af ^{Gård}, at fortidsmindet blev fundet som beskrevet, og at der intet var at bemærke i forbindelse med tilsynet. ^B har derfor ikke som følge af passivitet generelt fortabt retten til at kræve ændringerne i form af terrasse og hække lovliggjort.

Retten tager herefter alene ^A's subsidære påstand 3 til følge for så vidt angår den etablerede terrasse.

^B frifindes i øvrigt.

Efter sagens karakter og udfald skal hver part bære egne omkostninger til advokatbistand og vidneførsel, og parterne skal dele udgifterne til retsafgift og syn og skøn.

B skal derfor betale i alt 23.225 kr. til A . Beløbet vedrører halvdelen af retsafgiften med 1.350 kr. og halvdelen af udgifterne til syn og skøn med 21.875 kr.

THI KENDES FOR RET:

Sagsøgte, B , tilpligtes at meddele lovliggørende dispensation til den nuværende terrasse på fortidsminde 1809:74, Gård .

B skal til A betale sagsomkostninger med 23.225 kr.

Beløbet skal betales inden 14 dage.

Sagsomkostningerne bliver forrentet efter rentelovens § 8 a.

Vejledning

Retten har afsagt dom i sagen.

Hvis du er utilfreds med afgørelsen, kan du som udgangspunkt anke (klage over) dommen til landsretten. Hvis du kun er utilfreds med dommens afgørelse om sagsomkostninger, kan du kære (klage over) denne del af afgørelsen til landsretten.

Ikke alle afgørelser kan ankes eller kæres

Du kan kun anke dommen, hvis forskellen mellem byrettens dom og det resultat, du ønsker at opnå i landsretten, er over 20.000 kr. Hvis forskellen er mindre, skal du have tilladelse fra Procesbevillingsnævnet for at anke.

Landsretten kan afvise at behandle en ankesag, hvis landsretten vurderer, at der ikke er udsigt til, at sagen vil få et andet udfald i landsretten.

Du kan kun kære afgørelser om sagsomkostninger, hvis omkostningsbeløbet er fastsat til mere end 20.000 kr., eller hvis retten har bestemt, at ingen af parterne skal betale sagsomkostninger, og du kræver, at modparten skal betale mere end 20.000 kr. I andre situationer kan du kun kære omkostningsafgørelsen, hvis du får tilladelse fra Procesbevillingsnævnet.

Frister for at anke og kære

Fristen for at anke er **4 uger** fra dommens dato. Hvis du ikke kan anke uden en tilladelse fra Procesbevillingsnævnet, skal du indlevere en ansøgning til Procesbevillingsnævnet inden **4 uger**.

Fristen for at kære omkostningsafgørelsen er **2 uger** fra dommens dato. Hvis du ikke kan kære afgørelsen uden tilladelse fra Procesbevillingsnævnet, skal du indlevere en ansøgning til Procesbevillingsnævnet inden **2 uger**.

Sådan gør du, hvis du vil anke eller kære

Du kan anke dommen på minretssag.dk ved at trykke på knappen "Opret appel" og derefter vælge "Anke" og følge vejledningen. Hvis du vil kære omkostningsafgørelsen, skal du vælge "Kære" og følge vejledningen.

Hvis du søger om tilladelse til anke eller kære hos Procesbevillingsnævnet, skal du indlevere din ansøgning til Procesbevillingsnævnet. Du kan ikke indlevere

ansøgningen på [minretssag.dk](https://www.minretssag.dk).

Du kan læse mere på [domstol.dk](https://www.domstol.dk).

Publiceret til portalen d. 07-06-2023 kl. 11:00

Modtagere: Sagsøgte B, Advokat (L) Christina
Nissen, Sagsøger A, Advokat Pernille Fromholt Viggers